

Wiesława Jarosz

*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Lublin*

**NAUCZANIE CUDZOZIEMCÓW
POLSKIEGO JĘZYKA
SPECJALISTYCZNEGO
(ZE SZCZEGÓLNYM
UWZGLĘDNIENIEM JĘZYKA
EKONOMICZNEGO I JĘZYKA
BIZNESU)**

**Teaching Polish as a second language for specific purposes,
with special emphasis on business and economics**

The notion of specialist language is described for the purposes of this article, followed by a short history of the teaching techniques used since the 1970s, where students have typically been taught general Polish as well as specialist language. The materials and techniques used for the fields of business and economics are given as examples and described in detail.

1. Wstęp

W ostatnich latach nastąpił w Polsce znaczny wzrost zainteresowania nauką języków specjalistycznych. Zainteresowanie to wiąże się z wyjazdami dorosłych Polaków do pracy za granicę. Kursy języków specjalistycznych charakteryzują się intensywnością nauczania (należy opanować język w możliwie krótkim czasie) i mają na celu realizację konkretnych potrzeb uczących się. Można (i trzeba) uczyć się na przykład angielskiego biznesowego, medycznego, dla mechaników, pracowników gastronomii itp. Ale szkoły językowe oferują także coraz więcej kursów języka polskiego jako obcego. Adresowane są one do poszczególnych grup zawodowych cudzoziemców, np. duchowieństwa, przewodników turystycznych czy celników, którzy podejmują pracę w Polsce. Uczący się są więc przygotowani merytorycznie i praktycznie do pracy, a muszą tylko opanować inny język w

celu dalszego wykonywania swojego zawodu w nowych warunkach, pełnego uczestnictwa w życiu zawodowym i nawiązywania kontaktów.

2. Pojęcie języka specjalistycznego

Szulc w „Słowniku dydaktyki języków obcych” używa synonimicznych określeń: „język specjalistyczny”, „język fachowy”, „język zawodowy” i podaje następującą definicję: „Wariant języka ogólnego używany przez określone grupy zawodowe i przystosowany do możliwie precyzyjnego opisu danej gałęzi wiedzy lub techniki. Różni się od języka potocznego głównie słownictwem, pozwalającym na dokładniejsze i bardziej skrótowe definicje przedmiotów, relacji oraz procesów odnoszących się do danej specjalności (np. język medycyny, chemii, fizyki, język drukarzy, stolarzy itp.)” (Szulc, 1997: 102). Język specjalistyczny w odniesieniu do języka ogólnego definiuje również Kubiak, podając dwa diametralnie różne podejścia:

1. „każdy język składa się tylko z języków fachowych, a język ogólny stanowi zaledwie niewielki wspólny punkt powiązania między nimi;
2. każdy język składa się tylko z języka ogólnego, a język fachowy jest zawsze ściśle związany z językiem ogólnym” (Kubiak, 2002: 6).

Z definicji tych wynika, że obie formy języka ciągle na siebie wzajemnie oddziałują, a „nauczania języka specjalistycznego nie można traktować w oderwaniu od metodyki języka” (Kubiak, 2006: 27). Językiem ogólnym posługują się wszyscy jego użytkownicy, zaś specjalistycznym – określone grupy lub warstwy społeczne w różnych miejscach pracy, gałęziach przemysłu, instytucjach itp. „Cel posługiwania się językiem specjalistycznym jest zarówno komunikatywny, jak i kognitywny, czyli porozumiewanie się na dany temat i poznawanie określonej dziedziny” (Kubiak, 2002: 8). Wiele wyrazów z języka specjalistycznego przenika do języka ogólnego i na odwrót.

3. Tradycje nauczania cudzoziemców języka specjalistycznego

Nauczanie polskiego języka specjalistycznego cudzoziemców ma swoje wieloletnie tradycje w kilku ośrodkach akademickich. W procesie nauczania języka polskiego jako obcego konieczne są zajęcia „ulatwiające studentom orientację w problematyce związanej z kierunkiem studiów” (Mazur, 1992: 23). Obcokrajowcy, przygotowujący się do studiowania w Polsce, uczą się więc w odpowiednich grupach, np. humanistycznych, medycznych, politechnicznych, ekonomicznych czy rolniczych.

W roku 1979 ukazał się w Łodzi skrypt „Język polski. Wybór tekstów z ćwiczeniami dla grup medycznych” (autorzy: Domicela Jezierska, Henryka Skwarczyńska, Danuta Zalewska-Maląg). W latach 80. i 90. XX wieku powstały następujące podręczniki (podaję w porządku chronologicznym):

1. „O człowieku po polsku” (podręcznik języka medycznego), autorzy: Alicja Danecka-Chwals, Maria Chłopicka, Danuta Pukas-Palimąka (1981);

2. „To właśnie Polska” (podręcznik języka polskiego dla humanistów, kurs dla zaawansowanych), autor: Władysław Śliwiński (1986);
3. „Rendez-vous z kulturą polską” (podręcznik języka polskiego dla humanistów, kurs dla zaawansowanych), autor: Bronisław Ligara, kontynuacja poz. nr 2 (1990);
4. „Co panu dolega?” (komunikacyjny podręcznik języka medycznego dla obcokrajowców), autorzy: Maria Chłopicka, Danuta Pukas-Palimąka, Katarzyna Turek-Fornelska (1991);
5. „A jednak się kręci” (podręcznik języka naukowo-technicznego dla obcokrajowców), autorzy: Robert Dębski, Elżbieta Galdyn, Magdalena Szelc-Mays (1993).

Wszystkie wyżej wymienione pozycje zostały wydane nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego w serii „Biblioteka Pomocy Dydaktycznych do nauczania obcokrajowców języka i kultury polskiej”. Adresowane były one do osób, które po ukończeniu rocznego kursu miały podjąć naukę na polskich uczelniach; w przypadku podręcznika do nauki języka medycznego „Co panu dolega?” – do obcokrajowców studiujących medycynę na I i II roku studiów. Dla nich lektorat języka polskiego był obowiązkowy jeszcze po ukończeniu roku zerowego. Autorami podręczników są lektorzy języka polskiego, mający doświadczenie zawodowe w pracy z cudzoziemcami. W przygotowaniach skryptów do nauki języka medycznego z lektorami współpracował lekarz, który przygotowywał materiał tekstowy, lektorzy zaś opracowywali teksty pod względem językowym. Podręcznik był skierowany do anglofonów i zawierał słownik polsko-angielski i angielsko-polski. W wyżej wymienionych podręcznikach kładziono szczególny nacisk na czytanie i rozumienie tekstu autentycznego, nauczanie słownictwa i gramatyki. Natomiast podręcznik „Co panu dolega?” jest przykładem zastosowania podejścia komunikacyjnego jako metody nauczania.

Po roku 1989 w Polsce pojawiła się nowa grupa studentów – obcokrajowców: osoby polskiego pochodzenia z krajów dawnego obozu socjalistycznego. Wychodząc naprzeciw potrzebom tych słuchaczy opracowywano nowe programy i podręczniki. Do autorów z Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Łódzkiego dołączyli kolejni, z innych ośrodków. Powstały podręczniki do przedmiotów kierunkowych, adresowane do osób skierowanych na studia humanistyczne, jak na przykład pozycje z Wydawnictwa UMCS:

1. „Średniowiecze” (podręcznik do nauki historii literatury polskiej dla Polonii i cudzoziemców), Róża Ciesielska-Musameh, Anna Trębska-Kerntopf, Lublin 1998;
2. „Odrodzenie” (podręcznik do nauki historii literatury polskiej dla Polonii i cudzoziemców), Róża Ciesielska-Musameh, Anna Trębska-Kerntopf, Lublin 2000.

Polskie podręczniki do gimnazjów i szkół średnich nie odpowiadały potrzebom kursu. Należało dobrać materiał tak, aby mogli go zrozumieć słuchacze ze Wschodu i aby był to dla nich „swoisty rodzaj odrodzenia związków z ojczy-

zną poprzez dzieła sztuki” (Ciesielska-Musameh, Grzesiuk i Trębska-Kerntopf, 1994: 120). Obie autorki mają praktykę w nauczaniu cudzoziemców języka i literatury polskiej.

4. Nauczanie języka ekonomicznego i języka biznesu

Nasi słuchacze to przyszli specjaliści w wybranych przez siebie zawodach. Przyjeżdżają do Polski na studia w języku polskim. Są to osoby polskiego pochodzenia z krajów dawnego Związku Radzieckiego oraz czasami z innych byłych krajów socjalistycznych (Węgry, Rumunia, Bułgaria). Mają po kilkanaście lat, wykształcenie średnie (zazwyczaj średnie ogólne, bardzo rzadko średnie zawodowe), brak im jakiegokolwiek doświadczenia zawodowego. W swoich krajach, w polskich placówkach dyplomatycznych, zdają egzaminy kwalifikacyjne (w języku polskim) na studia w Polsce. Kierunek studiów wybierają przed wyjazdem do kraju swoich przodków. Nauka na tzw. roku zerowym ma przygotować ich do jak najlepszego startu na I rok studiów, gdzie będą musieli radzić sobie z obowiązkami tak samo, jak absolwenci polskich szkół. Pracujemy z grupami o określonych profilach (polonistycznym, historycznym, ekonomicznym), w których oprócz lektoratu języka polskiego nauczamy przedmiotów kierunkowych, tj. historii literatury polskiej, historii i geografii Polski, matematyki. Grupa, zwana umownie „ekonomiczną”, składa się z osób, które uzyskały skierowania na następujące kierunki studiów: ekonomia, finanse i rachunkowość, stosunki międzynarodowe ekonomiczne, stosunki ekonomiczne gospodarcze, turystyka i rekreacja, zarządzanie.

Spśród podręczników do nauczania cudzoziemców języka ekonomicznego i języka biznesu wymienić należy:

1. „Polski język biznesu dla cudzoziemców”, Anna Butcher, Anna Dunin-Dudkowska, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1998;
2. „O ekonomii po polsku”, Magdalena Szelc-Mays, Paweł Długosz, Wydawnictwo i Poligrafia Kurii Prowincjonalnej Zakonu Pijarów, Kraków 1999;
3. „ABC ekonomii dla cudzoziemców” (podręcznik dwupoziomowy), Małgorzata Cieślak i in., Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002;
4. „Ekonomia – to nie boli” (polski język ekonomiczny dla cudzoziemców, poziom zaawansowany + 2 płyty CD z nagraniami tekstów), Anna Dunin-Dudkowska, Anna Trębska-Kerntopf, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2006;
5. „O biznesie po polsku” (wprowadzenie do języka biznesu, poziom średni B1 i B2), Marzena Kowalska, Towarzystwo Autorów i Wydawców UNIVERSITAS, Kraków 2008.

Nauczanie języka specjalistycznego może odbywać się w grupach, w których słuchacze znają język polski na poziomie średnim ogólnym lub zaawansowanym. Nie używa się języka pośredniego, a wyłącznie języka polskiego. Cudzoziemcy, uczący się polskiego języka specjalistycznego, w odróżnieniu od kursantów w szkołach językowych, potrzebują języka w pierwszej kolejności do celów akademickich, a dopiero potem – do celów zawodowych.

Cechą wspólną prawie wszystkich podręczników do nauczania języka specjalistycznego jest klucz do ćwiczeń, mający być pomocą zarówno dla studentów, jak i dla nauczycieli. W przypadku naszych studentów znacznym ułatwieniem w uczeniu się języka polskiego jako obcego jest to, że językiem prymarnym dla prawie wszystkich jest inny język słowiański – najczęściej rosyjski lub ukraiński, czasem białoruski. Uczący się na roku zerowym słyszą język polski na co dzień i muszą się nim ciągle posługiwać. Jeszcze jednym ułatwieniem jest – trochę paradoksalnie – język angielski, którego nasi słuchacze także się uczą. Anglicyzmy, obecne w wielu językach, ułatwiają przyswojenie wielu terminów z zakresu języka biznesu i języka ekonomicznego.

Na zajęcia z języka ekonomicznego połączonego z językiem biznesu poświęca się, w zależności od potrzeb uczących się i ich poziomu znajomości języka ogólnego, 2-4 godzin tygodniowo, co w sumie daje 60-120 godzin w ciągu roku akademickiego. Zagadnienia merytoryczne obejmują m.in. następującą problematykę (na podstawie wybranych jednostek tematycznych z podręczników: „O ekonomii po polsku”, „ABC ekonomii dla cudzoziemców” i „Ekonomia – to nie boli”):

- wstępne określenie tematu ekonomii;
- kategorie gospodarki towarowo-pieniężnej;
- podatki i ich rodzaje;
- banki i ich funkcje;
- giełdy i rynek kapitałowy;
- inflacja;
- światowy system walutowy;
- import i eksport;
- bezrobocie i zatrudnienie;
- budżet państwa;
- prywatyzacja;
- przełom ustrojowy 1989/1990 w Polsce;
- międzynarodowe organizacje ekonomiczne;
- procesy integracyjne w Europie;
- zasady polskiej polityki zagranicznej;
- ochrona środowiska naturalnego.

Nauczyciel dokonuje wyboru tematów, które będą realizowane. W ciągu roku akademickiego dopuszczalne są pewne modyfikacje. Z podręcznika „O ekonomii po polsku” korzysta się w pracy z grupą średnio zaawansowaną. Autorzy prezentują tu teksty wybrane z polskich podręczników do ekonomii dla średnich szkół ekonomicznych; znaczenia terminów ekonomicznych wyjaśniane są na podstawie haseł ze słowników i encyklopedii. Ćwiczeniom do tekstów towarzyszy materiał gramatyczny, dobrany tak, aby ułatwić studentom opanowanie specyficznej terminologii i składni tekstu specjalistycznego (np. strona bierna, formy bezosobowe czasowników, równoważniki zdań, zdania złożone podrzędnie).

Specyfiką podręcznika „ABC ekonomii po polsku”, jak informuje podtytuł, jest jego dwupoziomowość. Podręcznik napisany został przez doświadczonych wykładowców języka polskiego jako obcego, specjalizujących się w nauczaniu języka ekonomicznego. Każdy temat opracowany jest w dwu wariantach: dla słuchaczy średnio zaawansowanych i zaawansowanych. Dotyczy to tekstów (teksty preparowane dla średnio zaawansowanych i oryginalne – dla zaawansowanych), ćwiczeń językowych i ćwiczeń kontrolnych (językowo-dyskusyjnych). Autorzy przyjęli, że „prymat treści nad gramatyką ma służyć przyswojeniu przez cudzoziemców podstawowej leksyki ekonomicznej w formach gramatycznych i strukturach syntaktycznych współczesnej polszczyzny” (Cieślak i inni, 2002: 9).

Autorki podręcznika dla zaawansowanych „Ekonomia – to nie boli” proponują dość szeroki i urozmaicony zakres ćwiczeń. Głównym celem autorek jest „prezentacja tekstów autentycznych, naukowych i popularnonaukowych przygotowujących cudzoziemców do samodzielnego korzystania z publikacji specjalistycznych w języku polskim” (Dunin-Dudkowska i Trębska-Kerntopf, 2006: 7). Ćwiczenia wstępne dotyczą prezentacji nowego materiału leksykalnego, pojawiającego się w tekście podstawowym. Można wysłuchać nagrania tekstu z płyty CD (zawsze są to teksty autentyczne), realizując ćwiczenia z rozumienia ze słuchu, po czym zadać czytanie ciche. Czytanie ciche jest zalecane dla lepszego zrozumienia tekstu, bowiem podczas czytania głośnego student koncentruje się na tym, jak ma czytać, a nie – co czyta. Następnie tworzy się połączenia wyrazowe, pytania do tekstu podstawowego, uzupełnia testy z lukami, rozwiązuje krzyżówki, tworzy wyrazy pochodne, stosuje nowe słownictwo w zdaniach, zadaje się studentom układanie własnej krzyżówki z podanym hasłem głównym. Każdą jednostkę tematyczną kończą tematy do dyskusji, dzięki którym ćwiczy się sprawność mówienia, np.: prowadzenie dyskusji, głos w dyskusji, wyrażanie opinii, reklama. Mamy więc możliwość nauczania na jednych zajęciach zarówno poszczególnych podsystemów języka, jak i sprawności językowych.

Język biznesu jest w przypadku nauczania naszych cudzoziemców niejako uzupełnieniem języka ekonomicznego – jako odmiana języka pisanego. Korzystając wybiórczo z podręcznika „Polski język biznesu dla cudzoziemców” uczymy pisania tzw. pism użytkowych (podanie o pracę, oferty pracy, życiorys i CV, listy polecające), różnego rodzaju umów (umowa kooperacji, dealerska, leasingu), monitów i reklamacji. Warunkiem efektywnego korzystania z tego podręcznika jest dobra znajomość języka ogólnego.

Najnowszy podręcznik do nauczania języka biznesu („O biznesie po polsku”) zawiera w każdej jednostce tekst lub dialog, słownictwo ogólne i tematyczne, ćwiczenia gramatyczne i leksykalne oraz konstrukcje syntaktyczne charakterystyczne tak dla języka biznesu, jak i dla języka ogólnego. Do pracy z tym podręcznikiem wystarcza poziom średni, adresatami zaś są ci, „którzy chcą poznać realia prowadzenia biznesu w Polsce, podstawowe słownictwo oraz struktury syntaktyczne w tej dziedzinie” (Kowalska, 2008: 7). Dla ułatwienia przyswajania materiału na końcu podręcznika zamieszczone są tablice gramatyczne oraz klucz do ćwiczeń.

czeń i słownik polsko-angielski. Jako podstawę zagadnień z zakresu gramatyki autorka wskazuje podręcznik „Z polskim na ty” Ewy Lipińskiej (2003).

Specyficzna jest sytuacja uczącego, będącego rodzimym użytkownikiem języka, którego uczy, ale niebędącego specjalistą w danej dziedzinie. Przed nauczycielem polonistą (językoznawcą), stają nowe zadania, zarówno merytoryczne, jak i metodyczne. Ma on pełne przygotowanie językowe, ale musi jeszcze opanować trudny dla siebie zasób wiedzy teoretycznej, szczególnie w zakresie słownictwa. Brak jest, niestety, kursów, na których uczący mógłby podwyższyć swoje kwalifikacje w tym zakresie. Pozostaje zatem samodzielne doksztalcanie się, gromadzenie własnych materiałów wymagające większego nakładu pracy i czasu do przygotowania się do zajęć z przyszłymi specjalistami w tej dziedzinie. Student powinien otrzymać bazę potrzebną do zdobywania dalszej wiedzy.

5. Podsumowanie

Stopień przyswojenia nowego materiału przez naszych uczących się jest różny. Generalnie lepsze wyniki osiągają studenci z krajów sąsiadujących z Polską, tj. z Białorusi, Ukrainy czy Rosji (obwód kaliningradzki). Problemy miewają studenci z Kazachstanu lub z głębi Rosji. W miejscach znacznie oddalonych od Polski brak jest kontaktu z polską telewizją, radiem, prasą czy choćby literaturą piękną. Należy uwzględniać indywidualne potrzeby uczących się, aby nie pojawiło się zniechęcenie do nauki języka specjalistycznego z powodu zbyt wysokiego poziomu trudności. Dużą rolę odgrywa aktywność własna studentów – powinni nauczyć się robienia notatek, definiowania pojęć ekonomicznych; mogą zgłaszać własne propozycje tematów i przygotowywać samodzielnie referaty lub prezentacje multimedialne. Rolą nauczyciela jest zadawanie studentom urozmaiconych prac domowych, wymagających sięgnięcia po różne źródła wiedzy. Regularna kontrola i ocena postępów w nauce bardzo zwiększa motywację uczących się. Nauczanie języka ekonomicznego i języka biznesu na roku zerowym kończy się zaliczeniem przedmiotu z oceną. Tekst specjalistyczny i ćwiczenia do niego mogą być częścią pisemnego lub ustnego egzaminu końcowego z języka polskiego.

Wypowiedzi uczących się na temat celowości nauczania języka ekonomicznego i języka biznesu świadczą o tym, iż doceniają oni jego rolę w procesie nauczania języka polskiego jako obcego. Takie zajęcia, mimo że wprowadza się na nich trudniejsze zagadnienia i wymaga to większego wysiłku w celu przyswojenia materiału, są pozytywnie oceniane przez wszystkich słuchaczy. Obserwuje się duże zaangażowanie studentów w naukę języka ekonomicznego i języka biznesu, choć jest to dla nich podwójnie trudne, gdyż uczą się języka specjalistycznego, będącego jednocześnie językiem obcym. Wiedza i umiejętności, zdobyte na zajęciach z języka specjalistycznego, okazują się przydatne już podczas rozmów kwalifikacyjnych na I rok studiów, które są coraz częściej przeprowadzane na najlepszych polskich uczelniach (ostatnio rozmowy takie odbywały się np. w SGH w Warszawie).

BIBIOGRAFIA

- Ciesielska-Musameh, R., Grzesiuk, A., Trębska-Kerntopf, A. 1994. „Nauczanie cudzoziemców historii literatury polskiej” (w) *Merytoryczne kształcenie Polaków ze Wschodu* (red. J. Mazur). Lublin: UMCS.
- Cieślak, M. i in. 2002. *ABC ekonomii po polsku. Podręcznik dwupoziomowy*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Dunin-Dudkowska, A. i Trębska-Kerntopf, A. 2006. *Ekonomia – to nie boli. Polski język ekonomiczny dla cudzoziemców*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kowalska, M. 2008. *O biznesie po polsku*. Kraków: Universitas.
- Kubiak, B. 2002. „Pojęcie języka specjalistycznego”. *Języki Obce w Szkole* nr 5: 6-11.
- Kubiak, B. 2006. „Typologia nauczania języka specjalistycznego”. *Języki Obce w Szkole* nr 2: 25-30.
- Mazur, J. 1992. „Kształcenie Polaków ze Wschodu w świetle badań ankietowych i doświadczeń Centrum Języka i Kultury Polskiej dla Polonii i Cudzoziemców w Lublinie” (w) *Problemy kształcenia Polaków ze Wschodu* (red. J. Mazur). Lublin: UMCS.
- Szelc-Mays, M. i Długosz, P. 1999. *O ekonomii po polsku. Podręcznik języka polskiego dla cudzoziemców*. Kraków: Wydawnictwo i Poligrafia Kurii Prowincjonalnej Zakonu Pijarów.
- Szulc, A. 1997. *Słownik dydaktyki języków obcych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.